

Stáž v JAR očima jedné studentky: Příliš mnoho příběhů na dvě stránky textu

Štěpánka Ptáčková

e-mail | stepanka.ptackova01@upol.cz

Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, Katedra psychologie

Jihoafrická republika je mozaikou kultur, jazyků, vůní a barev, kde každé město i každá jeho čtvrť vyprávějí jiný příběh. Je zemí kontrastů mezi chudými a bohatými, v níž jsou pozůstatky strašlivé éry apartheidu stále patrné na každém kroku. Místem, kde je joint levnější než chleba a dívka na noc stojí jako cheeseburger. Kapské Město je některými Jihoafričany přezdíváno „mateřským městem“ („Mother City“) a právě v něm jsem v létě 2024 absolvovala svou tříměsíční stáž.

Obrázek 1 | Supervizorky praxe Dr. Rehana Kader (vlevo) a prof. Nadine Harker (vpravo) mi byly ve všem skvělou oporou

Jejím cílem bylo skloubit nahlédnutí do výzkumu i do klinické praxe. První část pobytu jsem proto strávila v South African Medical Research Council (SAMRC, Jihoafrická rada pro lékařský výzkum), konkrétně v jeho Mental Health, Alcohol, Substance Use and Tobacco Research Unit (MASTRU, Oddělení výzkumu pro duševní zdraví, alkohol, užívání návykových látek a tabáku). V něm jsem se zapojila do dvou projektů. První byl zaměřen na kontinuální monitoring stavu ve věcech drog a sběr dat ze zařízení poskytujících adiktologické služby, druhý

měl za cíl připravit preventivní program pro mladé lidi v JAR, Zambii a Zimbabwe zaměřený na rizikové užívání psychoaktivních látek. Během stáže jsem nahlédla i do Khayelitshy, jednoho z největších slumů na světě. Poslední relevantní odhady počtu zdejších obyvatel hovoří o 400 000 (Stat SA, 2011), nicméně v posledních letech populace značně vzrostla. Sběr dat je však v těchto oblastech limitovaný a podstatná část obyvatelstva navíc v zemi žije nelegálně. Když tam člověk stojí, jen těžko si dokáže představit, jak tu vůbec mohou fungovat základní zdravotní a sociální služby, natož ty adiktologické. Bariér je zde celá řada – od absence důvěry k odbornému personálu přes finanční náročnost až po chybějící infrastrukturu (voda, elektřina, silnice). Právě proto se v uplynulých letech rozvíjela síť zdravotnických pracovníků v komunitách (CHW), což jsou lidé rekrutovaní různými nestátními organizacemi z marginalizovaných oblastí, kterým je poskytnut základní kurz ošetrovatelství. Sice tedy nemají žádné formální vzdělání, ale lépe se orientují v prostředí slumů a mají větší možnost navázat vztah s komunitou. Jeden z projektů MASTRU se zaměřoval právě na vzdělávání CHW v oblasti adiktologického screeningu i časné intervence.

JAR patří mezi země s nejvyšší prevalencí HIV/AIDS i jiných infekčních onemocnění. Například v roce 2023 v ní z celkových 63,2 milionu obyvatel žilo s HIV/AIDS asi 7,7 mil. (WHO, 2024). Pro injekční uživatele jsou k dispozici harm reduction služby včetně možnosti výměny a testování, nicméně jejich dostupnost je v řadě oblastí značně limitovaná. Podle odhadů WHO (2024) tak na jednoho PWID (People Who Inject Drugs – lidé, kteří si aplikují drogy injekčně) připadá asi 36 stříkaček za rok. Proti pohlavnímu přenosu infekčních onemocnění se vláda snaží bojovat dotovanými ochrannými prostředky – třeba kondomy jsou volně k dispozici ve většině veřejných prostor.

Kromě pohlavně přenosných chorob jsou v této oblasti důležitým tématem také nechtěná otěhotnění, které se vláda snaží řešit navyšováním dostupnosti interrupcí, jež jsou na akreditovaných pracovištích prováděny zdarma. Mimo jiné

Obrázek 2 | Reklamní banner inzerující potraty v odlehlé vesnici v oblasti KwaZulu-Natal

se tím má redukovat počet interrupcí v rizikových podmínkách. Velkým tématem jsou v tomto kontextu otěhotnění v důsledku sexualizovaného násilí, jehož výskyt je v JAR oproti evropským zemím nesrovnatelně vyšší (UNODC, 2024).

A právě na tuto oblast se zaměřovala druhá část stáže, při níž jsem nahlédla do centra Saartjie Baartman, které poskytuje azyl obětem genderově motivovaného násilí a jejich dětem. Část centra byla určena klientkám, které se zároveň léčily ze závislosti, protože právě tady se linky závislosti i násilí často dramaticky protínají. Mnoho klientek zažívalo opakované sexuální zneužívání ze strany členů gangů, jiné byly uvězněny ve vztazích s násilnickými partnery, s nimiž je pojila závislost. Překvapilo mě, jak komplexní podporu centrum poskytovalo, a to i přes očividně omezené finanční

Obrázek 3 | Součástí pestrého programu v centru Saartjie Baartman pro přeživší sexualizovaného násilí jsou i ruční práce

prostředky. Tým tvořily sociální pracovnice, zdravotní sestry, psychologka a peer konzultantka, externě také lékaři i právníci. Klientky měly přístup k pestrému programu, od motivačních a vzdělávacích skupin přes pravidelná setkání s peery až po možnost účasti na rekvalifikačních kurzech a práci v šicí dílně, kde si mohly vydělat třeba na první nájem. Neopomíjela se ani péče o tělo – součástí programu bylo cvičení, podpora zdravého životního stylu a kosmetické víkendy, které si ženy a dívky samy organizovaly. Na začátku pobytu to byly osoby, pro které jejich ženství vlastně představovalo zdroj bolesti, a tak ho skrývaly v teplácích, oholených hlavách a absenci sebepéče. V průběhu léčby se však začaly znovu vracet k sobě samým. Na rozloučenou jsem jim donesla sadu laků na nehty – ještě nikdy jsem ve skupině dospělých neviděla tolik radosti.

Třetí část stáže proběhla v ambulantním zařízení Cape Town Drug Counselling Centre (Poradenské centrum pro drogově závislé v Kapském Městě). Program zde trval šest týdnů a byl velmi strukturovaný (na můj vkus až rigidní). Zahrnoval pravidelné motivační a edukační skupiny, jedno rodinné poradenství a předem stanovený počet individuálních sezení, které musel každý klient absolvovat, a to prakticky bez ohledu na okolnosti. Většina z nich udávala jako primární látku alkohol, konopí (přezdívané „dagga“) a pervitin („tik“).

Obrázek 4 | Mezi kolegyněmi v Cape Town Drug Counselling Centre panovala vždy příjemná nálada

A závěrem? Kapské Město je pro mě místem, které mi připomnělo důležitost porozumění hlubšímu historickému kontextu, bez něž člověk nemůže chápat přítomnost. Místem, které mi ukázalo transdisciplinaritu adiktologie in vivo. Nakonec bych ráda vyjádřila vděčnost Filozofické fakultě Univerzity Palackého za podporu, stejně jako prof. Michalu Miovskému, bez něž by nic z toho nebylo možné.

LITERATURA / REFERENCES

Statistics South Africa. (2011). *City of Cape Town: Khayelitsha*. https://www.statssa.gov.za/?page_id=4286&id=328

United Nations Office on Drugs and Crime. (2024). *Violent & sexual crime*. <https://dataunodc.un.org/dp-crime-violent-offences>

World Health Organization. (2024). *HIV country profile: South Africa*. <https://cfs.hivci.org/>